85 години

Международна научно-практическа конференция

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Том II

85 години

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

Международна научно-практическа конференция

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

8-9 ноември 2021 г.

Том II

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Свищов, 8-9 ноември 2021 г.

Посветена на 85 години от създаването
на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ II

Международната научно-практическа конференция е организирана в изпълнение на проект №НФ-2-2021 „Устойчиво развитие и социално-икономическа кохезия през XXI век – тенденции и предизвикателства“, финансиран със средства по Наредба на МОН за насърчаване на научно-изследователската дейност

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2021

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Проф. д-р Марияна Божинова
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ - председател
Проф. д. н. Борислав Борисов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Стоян Проданов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Катя Личева
Доц. д-р Людмил Несторов
Доц. д-р Марина Николова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Силвия Костова
Доц. д-р Христо Сирашки

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Румен Ерусалимов - *председател*
Проф. д-р Пенка Шишманова
Проф. д-р Стефан Симеонов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Светослав Илийчовски
Доц. д-р Теодора Филипова
Гл. ас. д-р Асен Божиков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Любчо Варамезов - *председател*
Проф. д-р Анета Денева
Проф. д-р Атанас Атанасов
Проф. д-р Йордан Василев
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д-р Маргарита Богданова
Проф. д-р Пенка Шишманова
Проф. д-р Стефан Симеонов
Доц. д-р Александър Ганчев
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Светослав Илийчовски
Доц. д-р Теодора Филипова

Публикуваните материали са рецензирани. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

ISBN 978-954-23-2069-2 (print)
ISBN 978-954-23-2070-8 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND SOCIO-ECONOMIC COHESION IN THE 21ST CENTURY: TRENDS AND CHALLENGES

Svishtov, 8th - 9th November 2021

Dedicated to the 85th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME II

The international scientific and practical conference has been organized as implementation of project SF-2-2021 "Sustainable Development and Socio-Economic Cohesion in the 21st Century: Trends and Challenges", financed with funds by Ordinance of the Ministry of Education and Science for encouraging scientific research

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2021

PROGRAM COMMITTEE
Prof. Mariyana Bozhinova, Ph.D.
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Borislav Borissov, D.Sc.
Prof. Bozhidar Bozhinov, D.Sc.
Prof. Stoyan Prodanov, Ph.D.
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, Ph.D.
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, Ph.D.
Assoc. Prof. Irena Emilova, Ph.D.
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, Ph.D.
Assoc. Prof. Katya Licheva, Ph.D.
Assoc. Prof. Lyudmil Nestorov, Ph.D.
Assoc. Prof. Marina Nikolova, Ph.D.
Assoc. Prof. Plamen Petkov, Ph.D.
Assoc. Prof Silviya Kostova, Ph.D.
Assoc. Prof Hristo Sirashki, Ph.D.

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Rumen Erusalimov, Ph.D., Chairman
Prof. Penka Shishmanova, Ph.D.
Prof. Stefan Simeonov, Ph.D.
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, Ph.D.
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Svetoslav Iliychovksi, Ph.D.
Assoc. Prof. Teodora Filipova, Ph.D.
Head Asst. Asen Bozhikov, Ph.D.

EDITORIAL COMMITTEE
Prof. Lyubcho Varamezov, Ph.D., Chairman
Prof. Aneta Deneva, Ph.D.
Prof. Atanas Atanasov, Ph.D.
Prof. Yordan Vasilev, Ph.D.
Prof. Krasimir Shishmanov, Ph.D.
Prof. Margarita Bogdanova, Ph.D.
Prof. Penka Shishmanova, Ph.D.
Prof. Stefan Simeonov, Ph.D.
Assoc. Prof. Aleksandar Ganchev, Ph.D.
Assoc. Prof. Ventsislav Vassilev, Ph.D.
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, Ph.D.
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Rumen Erusalimov, Ph.D.
Assoc. Prof. Svetoslav Iliychovski, Ph.D.
Assoc. Prof. Teodora Filipova, Ph.D.

The published materials have been reviewed. The authors are responsible for the content and layout of their papers, the opinions expressed, the data used and the sources cited.

ISBN 978-954-23-2069-2 (print)
ISBN 978-954-23-2070-8 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ II

МЕНИДЖМЪНТ, МАРКЕТИНГ, ПЛАНИРАНЕ, МЕЖДУНАРОДНА ИКОНОМИКА, БИЗНЕС ИНФОРМАТИКА

МЕЖДУНАРОДНАТА ПРОИЗВОДСТВЕНА СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ
В СЪВРЕМЕННИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕН БИЗНЕС
Проф. д.ик.н. Таня Горчева 7

INTEGRATION PROCESSES IN INTERNATIONAL BUSINESS: DIAGNOSIS
OF PREREQUISITES, PARAMETRIZATION AND SIMULATION
D. Sc. Econ., Professor, Illya Khadzhynov, D. Sc. Econ., Professor, Maryna Savchenko
Docent, PhD in Economics, Mariia Shkurat 16

ТЕРИТОРИАЛНИ ПРОПОРЦИИ, ДИСПРОПОРЦИИ… КОХЕЗИЯ?
(ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ)
Проф. д-р Веселин Бояджиев 25

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРИ УПРАВЛЕНИЕТО НА ЧОВЕШКИТЕ
РЕСУРСИ В КОНТЕКСТА НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID-19
Гл. ас. д-р Весела Петрова, Доц. д-р Боряна Трифонова,
Гл. ас. д-р Бориславa Гълъбова, **Проф. д-р Емил Димов** 34

ГРАДЪТ - ИКОНОМИЧЕСКИ КАТАЛИЗАТОР
ЗА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНА
Проф. д-р Константин Калинков 43

ПОЛИТИКИ (НЕ)ОСНОВАНИ НА ДОКАЗАТЕЛСТВА
Проф. д-р Маргарита Богданова 51

КОНЦЕПТУАЛИЗИРАНЕ НА СИСТЕМНИ СТРАТЕГИЧЕСКИ ОБРАТИ
Проф. д-р Никола Янков 59

INSTITUTIONAL CHANGES IN THE PUBLIC ADMINISTRATION
OF AGRICULTURE TO INFLUENCE UKRAINIAN AGRO – EXPORTS
Assoc. Prof. Oksana Kiforenko, PhD 66

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ
КОМПЕТЕНЦИЙ БЕЛОРУССКИХ МЕНЕДЖЕРОВ
Доктор экономических наук, профессор Наталья Маковская 74

ПРОБЛЕМЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ
ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
Профессор, доктор экономических наук Вардан Бостанджян,
Кандидат экономических наук, д-р Армине Захарян, **Юлиана Акобян** 80

СЪВРЕМЕННИ МАРКЕТИНГОВИ АСПЕКТИ НА ПАЗАРА
НА ТУРИСТИЧЕСКИ ПРОДУКТИ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Ваня Григорова ……..…….. 91

РОЛЯТА НА ОРГАНИЗАЦИОННАТА КУЛТУРА
ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА
Доц. д-р Корнелия Тодорова ……..……..…….…….. 100

УПРАВЛЕНИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ НА ПРЕДПРИЯТИЯТА
КАТО ФАКТОР НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ЕФЕКТИВНОСТТА
НА НОВА ПАРАДИГМА НА ИНДУСТРИАЛНОТО РАЗВИТИЕ
Доц. д-р Александър Александрович Сергеев …..……...…….……. 108

ОРГАНИЗАЦИОННИ ПРОЦЕСИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
Доц. д-р Анатолий Асенов …...…….…..……. 116

ПРОФЕСИОНАЛНО ПРЕГРЯВАНЕ И МОБИНГ
В ДИГИТАЛНА РАБОТНА СРЕДА
Доц. д-р Венета Христова …….……..……. 124

БИЗНЕС МОДЕЛИ И ТЕНДЕНЦИИ НА ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ
Доц. д-р Веселин Попов, Доц. д-р Петя Емилова ……..……. 132

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ИНФЛУЕНСЪР МАРКЕТИНАГА В БИЗНЕСА
Доц. д-р Виржиния Иванова …….……. 139

ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID-19 ВЪРХУ
ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ С УСЛУГИ НА БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Галина Захариева …….……. 147

ЗАИНТЕРЕСОВАНИТЕ СТРАНИ – КЛЮЧОВ ФАКТОР
ЗА ЕФЕКТИВНО УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОМЯНАТА
Доц. д-р Георги Кондев ……..…….……. 155

ВЛИЯНИЕ НА TQM И ВЪНШНИТЕ РИСКОВЕ
ВЪРХУ ПРОЦЕСИТЕ СВЪРЗАНИ С УПРАВЛЕНИЕ
НА ПРОМЯНАТА В ОРГАНИЗАЦИЯТА
Доц. д-р Георги Кондев, Докторант Ирена Михайлова …….……..……. 164

ЕКОИНОВАЦИИ И РЕСУРСНА ЕФЕКТИВНОСТ
Доц. д-р Дафина Донева …..……. 172

ЕТИКА И ЕТИЧНАТА ИНФРАСТРУКТУРА –
МОДЕЛИ В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР
Доц. д-р Евелина Парашкевова, Докторант Изабела Йонкова …….……. 179

МОДЕЛИРАНЕ НА ЕКСПОРТНАТА ПАЗАРНА ОРИЕНТАЦИЯ
Доц. д-р Здравко Любенов ……..……. 187

ВЛИЯНИЕ НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID-19
ВЪРХУ ДЪЛГОСРОЧНИТЕ НАГЛАСИ И НАВИЦИТЕ
ПРИ ПОТРЕБЯВАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИ ПРОДУКТИ
Доц. д-р Иван Марчевски, Ас. д-р Криста Нейкова ……..……. 191

РЕЦЕСИЯТА ПОРОДЕНА ОТ COVID-19 И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ
ЗА ПРОМЕНИ В БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА
Доц. д-р Людмил Несторов ……..……. 199

РЕКЛАМНИТЕ АГЕНЦИИ В КОМУНИКАЦИОННИЯ ПРОЦЕС
Доц. д-р Пенка Горанова ……...…….……. 210

ЕФЕКТЪТ НА РОЗЕНТАЛ – КОНТРОЛНИ И УПРАВЛЕНСКИ АСПЕКТИ
Доц. д-р Пепа Стойкова, Доц. д-р Ирена Емилова ……...…….……. 218

ДИГИТАЛНАТА ЕКОСИСТЕМА – ТЕХНОЛОГИИ И БИЗНЕС МОДЕЛИ
Доц. д-р Петя Емилова, Доц. д-р Веселин Попов ……...……...……. 227

РАЗБИРАНЕ ЗА РОЛЯТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО
В ПОСТИГАНЕТО НА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
Доц. д-р Румяна Златева ……..……. 234

НАМАЛЯВАНЕ НА РАСТЕЖА И ДЕСТАБИЛИЗИРАЩИ
ЕФЕКТИ НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID-19 ВЪРХУ
ГЛОБАЛНАТА ИКОНОМИКА
Доц. д-р Румяна Златева, Доц. д-р Али Балканли ……..……. 241

ТЕОРЕТИЧНИ И ЕМПИРИЧНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА КОМУНИКАЦИОННАТА
ПОЛИТИКА НА ТЪРГОВСКАТА СТРУКТУРА
Доц. д-р Христина Михалева, Х. ас. д-р Светла Атанасова ……..……. 250

МЯСТО И СЪДЪРЖАНИЕ НА ПРОЦЕСА ЗА УПРАВЛЕНИЕ
НА ПРОЕКТИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ОСТАНАЛИТЕ ПРОЦЕСИ
Доц. д-р Христо Сирашки ……..…… 259

УПРАВЛЕНИЕ НА ИНОВАЦИИТЕ В ИНДУСТРИАЛНОТО
ПРЕДПРИЯТИЕ В УСЛОВИЯТА НА КРИЗА
Гл. ас. д-р Бориславa Гълъбова ……..……..…… 266

ДИФУЗИЯТА НА ИНОВАЦИИ В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Даниела Илиева ……..……...…. 276

АЛГОРИТЪМ ЗА ФИНАНСОВО УПРАВЛЕНИЕ
В ОБРАЗОВАТЕЛНА ИНСТИТУЦИЯ
Гл. ас. д-р Деница Загорчева ……....…. 284

УПРАВЛЕНИЕ НА КАРИЕРАТА –
ПРОБЛЕМИ И РЕШЕНИЯ
Гл. ас. д-р Десислава Алексиева ……....…. 292

УПРАВЛЕНИЕ НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО В ОРГАНИЗАЦИЯТА
Гл. ас. д-р Елена Йорданова ……..…..… 298

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПЛАНИРАНЕТО
НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА БИЗНЕСА
Гл. ас. д-р Елица Лазарова …….……..... 303

ГЛОБАЛНАТА ТЪРГОВИЯ С ВИСОКОТЕХНОЛОГИЧНИ
ПРОДУКТИ КАТО ДВИГАТЕЛ НА РАСТЕЖА
Гл. ас. д-р Ивайло Петров …….…..…. 312

ВЛИЯНИЕ НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО
ВЪРХУ ЦИФРОВИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ПРЕПОДАВАТЕЛИТЕ
Гл. ас. д-р Кремена Маринова-Костова …….……..… 320

СТРАТЕГИЧЕСКА КОРПОРАТИВНА ОТГОВОРНОСТ –
ОСОБЕНОСТИ И ЗНАЧЕНИЕ ЗА ОРГАНИЗАЦИЯТА
Гл. ас. д-р Милен Динков …… 328

МЕДИКО-ГЕОГРАФСКАТА КОХЕЗИЯ В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Нели Веселинова …… 335

СЪСТОЯНИЕ НА БЪЛГАРСКИЯ ИЗНОС В КОНТЕКСТА
НА ПАНДЕМИЯТА ОТ КОВИД-19
Гл. ас. д-р Недялко Несторов ……..…..…… 343

КОРПОРАТИВНАТА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ
КАТО КОМПОНЕНТ НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ –
ВЗАИМОВРЪЗКИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Гл. ас. д-р Станислава Стоянова …….……. 349

ИНТЕГРИРАНИТЕ ТЕРИТОРИАЛНИ ИНВЕСТИЦИИ КАТО ИНСТРУМЕНТ
ЗА ПОСТИГАНЕ НА КОНВЕРГЕНЦИЯ МЕЖДУ РЕГИОНИТЕ
Ас. д-р Мариела Стоянова …….……. 357

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ ПРИ КРИЗА - СЪВРЕМЕННИ
ИЗМЕРЕНИЯ И ВЪЗМОЖНИ БИЗНЕС РЕШЕНИЯ
Ас. д-р Надежда Стефанова ……..…. 363

РОЛЯ И ЗНАЧЕНИЕ НА РЕКЛАМНИЯ ПРОЦЕС В АГРОБИЗНЕСА
Ас. д-р Пламен Петров ……..……. 371

INTERNATIONAL ENTREPRENEURSHIP IN THE NEXT NORMAL:
CHALLENGES AND OPPORTUNITIES
Sen. lect. Margarita Mihaylova, PhD …….…….. 378

СИСТЕМИ ЗА ЕФЕКТИВНОСТ НА МАРКЕТИНГОВАТА
ДЕЙНОСТ В ДИГИТАЛНА СРЕДА
Д-р Ралица Янева …….…. 385

ПРЕСТРУКТУРИРАНЕ НА МЪРЧАНДАЙЗИНГОВОТО ПРОДУКТОВО НИВО ПОСРЕДСТВОМ МАТРИЦАТА ARTHUR D. LITTLE – A. D. L.
Х. ас. д-р Светла Атанасова ……..... 393

THE IMPACT OF ELECTRONIC HUMAN RESOURCES MANAGEMENT PRACTICES ON ACHIEVING COMPETITIVE ENTREPRENEURSHIP FOR BUSINESS ORGANIZATIONS
Mohamed Mostafa Ali AlBaz, PhD, Lecturer,
Adham Said Ali Ibrahim, MSC, PhD Student ……..……..… 401

УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОЕКТНИ ЕКИПИ В МУЛТИПРОЕКТНА СРЕДА
Докторант Боян Врančев ……..…….. 409

ИНОВАЦИИ ПРИ ПРИЛАГАНЕ НА „ЗЕЛЕНИ“ ПОЛИТИКИ В ХОТЕЛИЕРСТВОТО
Докторант Владо Божилов ……...……..……. 416

КОНФЛИКТИТЕ В ОРГАНИЗАЦИЯТА И УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ
Докторант Мария Велкова ……..… 425

ОТРАСЛИ НА ИКОНОМИКАТА

КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЯТ ТУРИЗЪМ И БЪЛГАРСКАТА ПРОЕКЦИЯ
Проф. д-р Марияна Божинова ……..… 435

ИНДУСТРИАЛНА ПОЛИТИКА В ДЪРЖАВИ С РАЗВИВАЩИ СЕ ПАЗАРИ В КОНТЕКСТА НА ИНДУСТРИЯ 4.0
Проф. д.ик.н. Евгений Савелев, Проф. д.ик.н. Виталина Куриляк …….…….. 443

ОСОБЕНОСТИ НА ФОРМИРАНЕ НА МЕХАНИЗМА НА УПРАВЛЕНИЕ НА СОЦИАЛНО ОТГОВОРНИТЕ КОМПАНИИ ВЪВ ВЕРИГАТА НА ДОСТАВКИТЕ
Проф. д-р Анета Денева, Докторант Рустам Асланзаде ……..... 451

БЪЛГАРИЯ И РУМЪНИЯ КАТО АТРАКТИВНИ НИЪРШОРИНГ ДЕСТИНАЦИИ
Проф. д-р Любчо Варамезов, Кармен Врančев ……... 457

ДИГИТАЛНАТА ИНФРАСТРУКТУРА – ИНСТРУМЕНТ НА УПРАВЛЕНСКОТО КОНСУЛТИРАНЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА СМАРТ ТУРИЗМА
Доц. д-р Николай Цонев, Докторант Данаил Алеков ……..…….. 464

ВЛИЯНИЕ НА КРИЗИСНИТЕ СЪБИТИЯ ВЪРХУ ТЪРГОВИЯТА НА ДРЕБНО
Доц. д-р Венцислав Перков ……. 472

ЗНАЧИМОСТ НА АГРАРНИЯ СЕКТОР ЗА НАЦИОНАЛНАТА ИКОНОМИКА
Доц. д-р Виолета Блажева …….…….. 480

НОВИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИЯ БИЗНЕС
В ДИГИТАЛНА СРЕДА
Доц. д-р Искра Пантелеева ……..….. 488

ТУРИЗЪМ В УСЛОВИЯТА НА COVID-19
Доц. д-р Любка Илиева ……..….. 497

ФОРМИРАНЕ НА СЕНЗОРНИ ИЗЖИВЯВАНИЯ В ТУРИСТИЧЕСКИТЕ
ПАКЕТИ КАТО ФАКТОР ЗА ЗАВРЪЩАНЕ НА ТУРИСТИТЕ
В ДЕСТИНАЦИЯТА
Доц. д-р Мариана Янева, Д-р Ралица Георгиева ……..… 505

БИЗНЕС ИДЕНТИФИКАЦИЯ НА ПРОДУКТИТЕ ПО ЗДРАВЕН ТУРИЗЪМ
И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА РАЗВИТИЕТО ИМ В ТУРИСТИЧЕСКИТЕ
РАЙОНИ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Мариана Янева, Д-р Стилияна Басмаджиева ……. 513

СЪСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКИЯ АГРАРЕН СЕКТОР
В УСЛОВИЯ НА ТРАНСФОРМИРАЩА СЕ
КЪМ УСТОЙЧИВОСТ ИКОНОМИКА
Доц. д-р Марина Николова ……..…… 523

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА УСТОЙЧИВ КООПЕРАТИВЕН
МОДЕЛ В БЪЛГАРСКОТО СЕЛСКО СТОПАНСТВО
Доц. д-р Маруся Линкова ……..….. 532

ИЗИСКВАНИЯ ОСИГУРЯВАЩИ ЗДРАВОСЛОВНИ
И БЕЗОПАСНИ УСЛОВИЯ НА ТРУД В ЦЕХОВЕТЕ
ЗА КОНФЕКЦИОНИРАНЕ НА ОБУВНИ ИЗДЕЛИЯ
Доц. д-р Николай Карев ……..……. 539

ТЪРГОВИЯТА НА БЪЛГАРИЯ С ТРЕТИ СТРАНИ –
АНАЛИЗИ И ТЕНДЕНЦИИ
Доц. д-р Петранка Мидова ……..…… 547

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОЦЕНКА НА ПАКЕТИ ОТ АКЦИИ
Доц. д-р Светослав Илийчовски ……..... 555

ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ТЕКСТИЛНАТА ИНДУСТРИЯ
В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Сергей Найденов, Докторант Калин Петров Киряков …….. 564

ОМНИКАНАЛНАТА ИНТЕНЗИВНОСТ НА АСОРТИМЕНТНО ПРЕДЛАГАНЕ
КАТО ДЕТЕРМИНАНТА НА ПОТРЕБИТЕЛСКАТА УДОВЛЕТВОРЕНОСТ
Доц. д-р Симеонка Петрова …. ……...571

КООПЕРИРАНЕ И СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ ЗА УСТОЙЧИВ
РАСТЕЖ И ТЕХНОЛОГИЧНО РАЗВИТИЕ
Доц. д-р Славена Стоянова ……..…… 579

РЕГИОНАЛНАТА ПОЛИТИКА И ПРОГРАМИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ
ТЕРИТОРИЯТА И ТУРИЗМА В СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ
Доц. д-р Тихомир Личев ……. 587

СОЦИАЛНАТА КОХЕЗИЯ – ХАРАКТЕРИСТИКИ
И ТЕОРЕТИЧНА РАМКА
Гл. ас. д-р Ваня Ганева ……..….. 595

КОРПОРАТИВНА СОЦИАЛНА БЕЗОТГОВОРНОСТ
Гл. ас. д-р Емил Николов …… 603

ЗАЕТИТЕ ЛИЦА В ТЪРГОВСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ –
СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ
Гл. ас. д-р Зоя Иванова …… 611

ИНТЕЛИГЕНТНИ РЕШЕНИЯ ЗА ТЪРГОВИЯ НА ДРЕБНО –
ОБЛАЧНА БАЗИРАНА ТОЧКА НА ПРОДАЖБА
Гл. ас. д-р Иван Маринов …… 619

КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА - МОДЕЛ ЗА ПОВИШАВАНЕ
УСТОЙЧИВОСТТА НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО
Гл. ас. д-р Илияна Кръстева ……... 625

ДИНАМИКА В ЗАЕТОСТТА НА ЛЕГЛОВАТА БАЗА ПО БЪЛГАРСКОТО
ЧЕРНОМОРИЕ ЗА ПЕРИОДА 2019-2021г.
Гл. ас. д-р Любомира Тодорова……632

ПРИЛОЖЕНИЕ НА СКЛАДОВИТЕ СИСТЕМИ В УПРАВЛЕНИЕТО НА
ТЪРГОВСКИТЕ ПРОЦЕСИ ПРИ ОМНИКАНАЛНИ ТЪРГОВЦИ
Гл. ас. д-р Марияна Кътева…….. 638

ХОТЕЛИЕРСТВОТО В БЪЛГАРИЯ В УСЛОВИЯТА НА COVID-19
Гл. ас. д-р Павлин Павлов ……..……645

ПЛАНЪТ ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И УСТОЙЧИВОСТ
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ – СМЯНА НА ПРИОРИТЕТИТЕ
В ТРАНСПОРТНИЯ СЕКТОР
Гл. ас. д-р Петя Коралова-Ножарова, Гл. ас. д-р Щерьо Ножаров…….……651

МРЕЖОВИ ВЕРИГИ НА ДОСТАВКА В АГРОБИЗНЕСА
Гл. ас. д-р Радка Ненова ……..…….…….659

ДИНАМИКА И РАЗВИТИЕ НА ПРОИЗВОДИТЕНОСТТА
НА ТРУДА В СЕКТОР УСЛУГИ
Гл. ас. д-р Силвия Господинова …….……...667

СЪЩНОСТНИ АСПЕКТИ НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА
Гл. ас. д-р Цветелина Кабакчиева ……..……675

ФОТОВОЛТАИЧНИТЕ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТА
НА ЗЕЛЕНАТА СДЕЛКА
Гл. ас. д-р Явор Станев ……681

ТЕРИТОРИАЛНА КОНЦЕНТРАЦИЯ НА СЕКТОР НЕДВИЖИМА
СОБСТВЕНОСТ И ФАКТОРИТЕ, КОИТО МУ ВЛИЯЯТ
Гл. ас. д-р Яна Стоенчева ……..….. 686

ФАКТОРИ, ВЛИЯЕЩИ ВЪРХУ ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИТЕ
НАМЕРЕНИЯ НА МЛАДИТЕ
Ас. д-р Ивайло Костов ……..695

НАЧИНИ ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ДРЕБНИЯ ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ
БИЗНЕС В СФЕРАТА НА ТУРИЗМА СЛЕД COVID-19
Ст. преп. Елка Узунова ……702

ПРОИЗВОДСТВО НА ВОДОРОД ЧРЕЗ ЯДРЕНИ ЦЕНТРАЛИ –
ПЕРСПЕКТИВИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Д-р Борислав Боев ……...……..708

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ТРЪЖНИТЕ ПРОЦЕДУРИ В УПРАВЛЕНИЕТО
НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ ЗЕМИ – АКЦЕНТИ И ПРОБЛЕМИ
Доктор Валери Велковски ……..…….716

ПРОГРАМАТА ЗА ПРОФИЛАКТИКАИ РЕХАБИЛИТАЦИЯ
НА НОИ КАТО ЧАСТ ОТ ДЪРЖАВНАТА ПОЛИТИКА
ЗА ЗДРАВЕН ТУРИЗЪМ
Доктор Кристина Георгиева ……..725

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ
НА ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ ПО КОХЕЗИОННАТА
ПОЛИТИКА ПРЕЗ XXI-ВЕК
Докторант Айтен Сабри …….. 733

ЗЕЛЕНАТА ИКОНОМИКА И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО
Докторант Александър Личев ……740

ПРИКЛЮЧЕНСКИЯТ ТУРИЗЪМ КАТО НЕРАЗДЕЛНА
ЧАСТ ОТ СВЕТОВНИЯ ТУРИЗЪМ
Докторант Виктория Янакиева ……..748

НЕГАТИВНИ ПРОЯВЛЕНИЯ ОТ ПРИЛОЖЕНИЕТО
НА МЕДИЦИНСКИЯ ТУРИЗЪМ
Докторант Десислава Александрова ……..754

СТРАТЕГИЧЕСКИ ПОДХОД ЗА ПРИЛАГАНЕ НА ИЗИСКВАНИЯТА
ЗА СЕРИАЛИЗАЦИЯ НА ЛЕКАРСТВЕНИ ПРОДУКТИ ОТ СТРАНА НА ООП
Докторант Димитър Райчев ……761

ЗАЕТИТЕ ЛИЦА В ТЪРГОВСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ – СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ

Гл. ас. д-р Зоя Иванова[1]

Резюме: *В доклада се представят резултатите от проучване за състоянието на заетите лица и измененията в трудовата заетост в търговските предприятия. Проследяват се основните тенденции по отношение на структурата на заетите лица в търговските предприятия. Извеждат се няколко положителни и негативни процеси, влияещи върху състоянието и структурата на заетите лица в търговските предприятия.*

Ключови думи: *заети лица, брой и структура на заетите лица, пазар на труда, търговски предприятия.*

JEL: J21; M51; M54

EMPLOYEES IN COMMERCIAL ENTERPRISES – STATE AND TRENDS

Head Assist. Prof. Zoya Ivanova, PhD

Abstract: *This paper presents the results of a survey on the state of employees and changes in employment in commercial enterprises. It examines the main trends in terms of the structure of employees in commercial enterprises and highlights several positive and negative processes affecting the state and structure of employees in commercial enterprises.*

Key words*: employees, number and structure of employees, labour market, commercial enterprises.*

JEL: J21; M51; M54

1. Въведение

В съвременните динамични условия нормалното функциониране и бъдещото развитие на търговските предприятия[2] в голяма степен се предопределят от действията и реакциите на заетите в тях лица. Заетите лица, притежаващи определени количествени и качествени характеристики, са един от най-важните императиви, които търговските предприятия трябва да отчитат и съблюдават при разработването и изпълнението на дългосрочните и краткосрочните стратегии и политики. Те са източникът за генерирането на ре-

[1] z.ivanova@uni-svishtov.bg, Стопанска академия „Димитър А. Ценов“- Свищов, катедра „Търговски бизнес“.

[2] В разработката под търговски предприятия се имат предвид предприятията от сектор G „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“, според Класификатора на икономическите дейности (КИД-2008) (НСИ, http://www.nsi.bg/Classifics/KID-2008.pdf.).

дица икономически ползи и ефекти, както и средството за действие и реализиране на предварително набелязаните желани крайни състояния, към които се стреми всяко търговско предприятие.

2. Обща характеристика на заетите лица в търговскит предприятия

Заети са всички лица, които са ангажирани с определени трудови функции и задачи в търговските предприятия. Те имат стратегическа роля за ефективното осъществяване на цялостната стопанска дейност и успешното реализиране на фирмените цели и политики. В състава на заетите лица се включват всички лица, които: (НСИ, 2020):

☑ извършват работа в процеса на създаване на стоки и услуги поне 1 час, за което получават работна заплата или друг доход;

☑ не работят, но имат работа, от която временно отсъстват поради отпуск, болест, бременност, раждане и отглеждане на малко дете (за периода, през който получават пълния размер на възнаграждението си), неблагоприятни климатични условия, стачка или други причини;

☑ са в неплатен отпуск по причини на работодателя, ако продължителността на този отпуск е до три месеца.

Заетите лица в търговските предприятия се детерминират с определени количествени и качествени характеристики:

- включват конкретен брой лица, които работят на трудов договор (срочен или безсрочен) или управляват собствено предприятие;
- притежават разнородни и специфични знания, умения и нагласи за извършване на конкретни трудови задачи;
- изпълняват определени (изпълнителски, разработващи, управленски и обслужващи) функции и дейности;
- повишават и усъвършенстват своите способности и равнище на трудово представяне чрез самоорганизация и самообучение;
- развиват допълнителни способности чрез „on-the-job“ обучението, в разновидностите му на професионално (за придобиване на знания и умения в областта на професионалната дейност) или специално (насочено към придобиването на специални умения) обучение;
- мотивират се от сложен, динамичен комплекс от фактори за участие в трудовия процес;
- различават се с аналитичност, иновативност, креативност и гъвкавост;
- открояват се с добра трудова реализация и висок жизнен стандарт и др.

Факт е, че мениджърите в търговските предприятия бяха фокусирани върху количествените аспекти на заетите в тях лица и не отчитаха необхо-

димостта от развитието и усъвършенстването на техните качествени характеристики (образование, квалификация, опит, удовлетвореност, мотивираност и др.).

Днес те са наясно, че постигането на фирмен растеж и по-добри финансови резултати в много голяма степен зависи от качеството и адаптивността на заетите лица. Именно поддържането и развитието на образователното равнище на заетите и формирането на адекватни поведенчески умения ще позволи генерирането на редица финансово-икономически и социални ползи. Това е индикатор за ролята на образованието като качествена характеристика, която оказва въздействие върху цялостния трудов процес на заетите лица и съдейства за оформянето на определени нагласи, очаквания и отношения, проявяващи се в поведения с различни съдържателни и целеви измерения (Пантелеева, Николов, & Иванова, 2017, стр. 430).

Разбирането, че образованието е движещ инструмент, оказващ значително икономическо влияние, почива на аргументи заложени в теорията за човешкия капитал. В основата на концепцията за човешкия капитал се поставят няколко базисни положения (Schultz, 1990) (Becker, 1993) (Казаков, 2010) (Хюсеинов, 2017):

- ❑ човекът, върху който са осъществени целенасочени образователно-квалификационни и други въздействия, разполага с по-производителна работна сила;
- ❑ доходите от платена работа и самонаемане са функция от съответното образователно и професионално квалификационно равнище;
- ❑ хората могат да увеличават възможностите си за по-добра трудова реализация и за по-висок жизнен стандарт като инвестират в знание, квалификация и производствен опит;
- ❑ хората се стремят към придобиването на знания и навици, притежаващи икономическа стойност;
- ❑ формирането на определени количествени и качествени характеристики е съпроводено с определени дейности, които са твърде разнообразни и включват образователни инициативи и самоинициативи на различни равнища, развитие на вродените способности и таланта, формиране на професионален и житейски опит;
- ❑ на хората е присъщо натрупването и предаването на познание, опит и умения, които се кумулират във времето и носят добавена стойност;
- ❑ вложените от хората средства в образование, повишаващо тяхната професионална продуктивност в трудовия живот в дългосрочен аспект, е инвестиция, чиято норма на възвръщаемост се изразява в по-високи възможности за заетост;
- ❑ придобитите и въплътените в човешката личност общи и специални знания, умения и способности за съзидателен труд са в основата за повишаване на производителността на труда, респ. на икономическия растеж.

Безспорно е, че образователното равнище, като елемент на качествените характеристики на заетите лица, е определящ фактор за стопанския просперитет на търговските предприятия в условията на динамично променящата се икономическа реалност.

Въпреки това в тези условия трябва да се има предвид, че генерирането на определени ползи зависи както от качествените, така и от физическите способности, детерминирани от възрастта и пола, чрез които заетите лица участват в трудовия процес.

Обичайна практика е отделните търговски предприятия да разработват „дърво на възрастта“, чрез което идентифицират, анализират и оценяват моментните характеристики и състояние на заетите лица, в по-детайлен вид, с цел успешното изпълнение на настоящите и бъдещите цели и приоритети. Съществуват четири основни типа „дърво на възрастта“: тип „гъбообразен“[3], тип „крушовиден“[4], тип „къделя“[5], тип „топка за ръгби“[6], характеризиращи в дълбочина и с необходимата степен на прецизност възрастовата структура на заетите лица. Необходимостта от задълбоченото им разглеждане е основателна, защото се дава възможност за проследяване на лицата, които са променили своя възрастов статус, както и за предвиждане на евентуални проблеми, които могат да възникнат при осъществяването на планираните за бъдещ период допълнителни трудови функции, задачи и задължения. Това е разбираемо, тъй като въз основа на направените точни и обосновани прогнози и разчети търговските предприятия обективно могат да преценят реално съществуващите възможности за реализиране на стратегическите намерения и постигане на очакваните резултати.

В тази връзка заетите лица с количествените и качествените характеристики, които притежават, проявяват и прилагат в трудовия процес, са в основата за постигането на стратегическите и оперативните цели и задачи и за осигуряването на развитието на търговските предприятия в дългосрочен и краткосрочен план.

---

[3] При тип „гъбообразен“ в търговското предприятие преобладават възрастните лица, които имат богат професионален опит и висока квалификация.

[4] При тип „крушовиден“ преобладаващата част на заетите лица са млади хора и хора на средна възраст, които са по-адаптивни и гъвкави към естеството и сложността на изпълняваните от тях трудови задачи и дейности.

[5] При тип „къделя“ се наблюдава по-голям брой на младите и възрастните хора в предприятието, което на практика затруднява приемствеността и изграждането на стабилни взаимоотношения и взаимно доверие между двете групи.

[6] Тип „топка за ръгби“ е най-добрият вариант, при който „дървото на възрастта“ е добре балансирано и позволява по-бързото преодоляване на разликата между желаното и действителното равнище на трудово представяне на заетите лица.

3. Състояние и тенденции на заетите лица в търговските предприятия

Предприятията от сектор G „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ са със стратегическо и важно значение за икономиката на страната. През 2020 г. заетите в тях лица са 16,88% от всички заети лица в националната икономика. Предприятията от сектор G „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ са на второ място с 526,9 хил. заети лица след сектор C „Преработваща промишленост“ – с 577,7 хил. заети лица (НСИ, 2020). Като цяло обаче за периода 2008-2020 г.[7] се наблюдава негативна тенденция, макар и с малки колебания, в броя на заетите лица в търговските предприятия (вж. табл. 1).

Таблица 1. Изменение на броя на заетите лица в предприятията от сектор G „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ за периода 2008-2020 г.

Години	Брой на заетите лица (хил.)	Абсолютен прираст (хил.)		Темп на растеж (изменение) (%)	
		при постоянна база (2008 г.)	при верижна база	при постоянна база (2008 г. = 100 %)	при верижна база
2008	530,0	-	-	100,00	-
2009	527,9	-2,1	-2,1	99,60	99,60
2010	537,2	7,2	9,3	101,36	101,76
2011	544,4	14,4	7,2	102,72	101,34
2012	526,9	-3,1	-17,5	99,42	96,79
2013	525,5	-4,5	-1,4	99,15	99,73
2014	518,5	-11,5	-7,0	97,83	98,67
2015	520,0	-10,0	1,5	98,11	100,29
2016	515,8	-14,2	-4,2	97,32	99,19
2017	542,4	12,4	26,6	102,34	105,16
2018	538,7	8,7	-3,7	101,64	99,32
2019	539,8	9,8	1,1	101,85	100,20
2020	526,9	-3,1	-12.9	99,42	97,61

Източник: НСИ (Инфостат, Заети лица по икономически дейности и пол. https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/query.jsf?x_2=854) и изчисления на автора.

Най-голямо е намалението през периода 2012-2016 г., средногодишно с 2,8 хил. души или с 0,53%, което се обуславя от известно забавяне на икономическата активност на търговските предприятия и със значителната по обем и интензивност за нашите мащаби емиграция, в която участват предимно млади хора в активна възраст и с висока степен на образованост и квалификация. Рязко отклонение се отчита през 2017 г. като се установява ръст в броя на заетите лица с 26,6 хил. души или с 5,16% спрямо предход-

[7] Изборът на периода се обуславя от членството на страната в Европейския съюз.

ната година, след което отново през 2018 г. и 2019 г., вследствие на глобалната икономическа криза и през 2020 г. – кризата в резултат от световната пандемия, предизвикана от COVID-19, които засегнаха едновременно и много остро както предлагането, така и търсенето на стоки и услуги, като антикризисна мярка, с цел оптимизиране на разходите, се предприе съкращаване на заетите лица.

По отношение на възрастовата структура на заетите в търговските предприятия лица се отчита сравнително добра тенденция през анализирания период (вж. табл. 2). От една страна, в търговските предприятия с най-голям дял са лицата на 35-44 години (между 27,83% и 31,11%), следвани от лицата на 45-54 години (между 19,17% и 26,02%) и трети – са лицата на възраст 25-34 години (между 23,69% и 30,22%). От друга страна, по-ниски са относителните дялове в структурата на заетите лица от групата 15-24 години (между 4,90% и 12,11%) и тези от групата 55 години и повече (между 10,28% и 16,89%). Това показва, че в търговските предприятия е налице най-добрият вариант на „дървото на възрастта“ (тип „топка за ръгби“), при който възрастовата структура е добре балансирана и позволява по-бързото преодоляване на разликата между желаното и действителното равнище на трудово представяне на заетите лица.

Таблица 2. Възрастова структура на заетите лица в предприятията от сектор G „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ за периода 2008-2020 г.

Години	Възрастови групи на заетите лица (брой лица в хиляди)									
	15-24 год.	Отн. дял	25-34 год.	Отн. дял	35-44 год.	Отн. дял	45-54 год.	Отн. дял	55 год. и повече	Отн. дял
2008	64,2	12,11%	153,8	29,02%	147,5	27,83%	110,0	20,75%	54,5	10,28%
2009	55,6	10,53%	143,0	27,09%	156,7	29,68%	117,9	22,33%	54,7	10,36%
2010	56,9	10,59%	157,2	29,26%	154,2	28,70%	109,4	20,36%	59,7	11,11%
2011	51,3	9,42%	164,5	30,22%	157,0	28,84%	108,7	19,97%	62,9	11,55%
2012	46,1	8,75%	155,9	29,59%	158,8	30,14%	101,0	19,17%	65,0	12,37%
2013	41,9	7,97%	151,7	28,87%	159,5	30,35%	104,1	19,81%	68,4	13,02%
2014	36,0	6,94%	145,5	28,06%	160,8	31,01%	105,5	20,35%	70,8	13,65%
2015	33,8	6,50%	144,5	27,79%	159,5	30,67%	110,0	21,15%	72,2	13,88%
2016	29,5	5,72%	144,3	27,98%	154,9	30,03%	117,3	22,74%	69,7	13,51%
2017	33,7	6,21%	143,8	26,51%	166,2	30,64%	126,5	23,32%	72,3	13,33%
2018	26,4	4,90%	142,9	26,33%	167,6	31,11%	125,8	23,35%	76,0	14,11%
2019	27,1	5,02%	137,2	25,42%	159,6	29,57%	132,7	24,58%	83,2	15,41%
2020	29,1	5,52%	124,8	23,69%	146,9	27,88%	137,1	26,02%	89,0	16,89%

Източник: НСИ (Инфостат, Заети лица по икономически дейност и възрастови групи. https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/query.jsf?x_2=864) и изчисления на автора.

Положителна тенденция се наблюдава и при образователната структура на заетите лица в търговските предприятия за изследвания период (вж. табл. 3). С най-голям дял са лицата със средно образование (между 69,10% и 71,42%), като между 48,45% и 60,67% са с придобита професионална квалификация, втори са лицата с висше образование (между 21,39% и 25,94%) и със значително нисък дял са заетите лица с основно и по-ниско образование (между 4,75% и 8,02%).

Таблица 3. Образователна структура на заетите лица в предприятията от сектор G „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ за периода 2008-2020 година

Години	Степени на образование на заетите лица (брой лица в хиляди)						
	Висше	Отн. дял	Средно			Основно и по-ниско	Отн. дял
			общо	Отн. дял	в т.ч. с придобита професионална квалификация		
2008	114,4	21,58%	373,1	70,40%	221,1	42,5	8,02%
2009	112,9	21,39%	375,5	71,13%	227,8	39,4	7,46%
2010	118,6	22,08%	382,1	71,13%	229,9	36,6	6,81%
2011	126,8	23,29%	387,2	71,12%	228,6	30,4	5,58%
2012	121,2	23,00%	376,3	71,42%	220,5	29,4	5,58%
2013	127,3	24,22%	371,9	70,77%	222,5	26,2	4,99%
2014	133,4	25,73%	358,3	69,10%	214,1	26,8	5,17%
2015	132,1	25,40%	362,4	69,69%	215,5	25,5	4,90%
2016	133,8	25,94%	357,5	69,31%	199,5	24,5	4,75%
2017	135,6	25,00%	380,5	70,15%	196,5	26,4	4,87%
2018	132,3	24,56%	377,7	70,11%	187,7	28,7	5,33%
2019	128,0	23,71%	381,4	70,66%	187,1	30,5	5,65%
2020	128,6	24,41%	368,2	69,88%	178,4	30,1	5,71%

Източник: НСИ (Инфостат, Заети лица по икономически дейности и степени на образование. https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/query.jsf?x_2=926) и изчисления на автора.

Добрите образователно-квалификационни характеристики на заетите лица и възможностите за тяхното развитие в съответствие с потребностите на търговските предприятия дават възможност за осъществяването на висококачествена и ефективна трудова дейност. Повишаването на образователното равнище оказва позитивен ефект в посока към въвеждането на по-високи стандарти за работа и по-доброто обгрижване на заетите лица (поради стремежа за задържането им в отделните търговски предприятия) (Пантелеева & Иванова, 2012). Ползите най-често се свързват с факта, че заетите лица

извършват трудови задачи с по-високи степен на сложност и ниво на отговорност и се стремят да използват знанията, опита и способностите си за постигане на възможно най-добро трудово представяне. Това съдейства за мултиплициране на ефектите и създаване на устойчивост на резултатите от дейността на търговските предприятия.

4. Заключение

Ефективната стопанска дейност на търговските предприятия е пряко свързана с наличието и състоянието на заетите в тях лица, поради което се налага непрекъснатото им наблюдение и задълбочено изследване. Ясно се откроява необходимостта от извършването на точни и обосновани прогнози и разчети за заетите лица, притежаващи определени количествени и качествени характеристики. Именно количествените и качествените аспекти на заетите лица в най-голяма степен определят дългосрочния потенциал за развитие на търговските предприятия.

Използвани източници

Инфостат. (н.д.). Заети лица по икономически дейност и възрастови групи. https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/query.jsf?x_2=864.

Инфостат. (н.д.). Заети лица по икономически дейности и пол. https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/query.jsf?x_2=854.

Инфостат. (н.д.). Заети лица по икономически дейности и степени на образование. https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/query.jsf?x_2=926.

Казаков, А. (2010). Човешкият капитал: концептуална рамка и функционална методология. *Научни трудове. том. 1*, стр. 7-52.

НСИ. (2020). *Заетост и безработица - годишни данни 2020.* https://www.nsi.bg/.

Пантелеева, И. & Иванова, З. (2012). Инвестиране в обучението на човешките ресурси. *Сборник доклади от Научно-методическа конференция „Финансовото образование и научните изследвания във висшите училища в България - стратегия „Европа 2020“. Том 2.* (стр. 166-173). Свищов: АИ Ценов.

Пантелеева, И., Николов, Е. & Иванова, З. (2017). *Управление на човешките ресурси.* В. Търново: Фабер.

Хюсеинов, Б. (2017). Развитие на човешкия капитал - икономически ефекти и пазарни аспекти. *Народностопански архив*, книга 1, стр. 41-60.

Becker, G. (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education. Third edition.* Chicago and London: The University of Chicago Press.

Schultz, T. (1990). *Restoring Economic Equilibrium Human Capital in the Modernizing Economy.* Basic Blackwell.